

*De schaduwkant
van onze*

INTUÏTIE

Dankzij je intuïtie kun je soepeler functioneren in deze wereld, maar dat onderbuikgevoel kan je ook in de luren leggen. Vooral als het gaat om morele intuïtie, waarmee je bijvoorbeeld inschat of iemand te vertrouwen is. Rechtspsycholoog Harald Merckelbach laat zien hoe gevaarlijk dat is.

tekst: harald merckelbach

Het is in de mode om intuïtie op een voetstuk te plaatsen. Zo schrijft de Amerikaanse journalist Malcolm Gladwell in zijn bestseller *The tipping point* dat intuïtie uitstekende beslissingen oplevert.

Mensen moeten vaker hun intuïtie laten prevaleren, aldus Gladwell, de wereld wordt er beter van. Moderne goeroes zeggen het hem na: ze leren managers, leraren en artsen te koersen op hun onderbuik en te communiceren vanuit hun 'innerlijke kind'.

We gebruiken onze intuïtie onder meer om andere mensen in te schatten: is deze persoon te vertrouwen, is hij 'goed' of 'slecht'? Die oordelen houden we lang niet altijd voor onszelf: via sociale media als Twitter en Facebook poneren we ze tegenwoordig aan de lopende band. Daar zitten grote risico's aan. Want heb je aan intuïtie wel voldoende om je een mening over iemand te vormen?

Neem nu de volgende anekdote over Rakker, een schattig hondje. Toen hij door een auto werd overreden was zijn baas erg van streek. Elf jaar waren ze samen geweest. En nu? De eigenaar sneed Rakker in stukjes, deed die in de pan en peuzelde ze op.

Wat denken mensen na het lezen van dit verhaal? Jonathan Haidt, een Amerikaanse hoogleraar psychologie, legde het aan zijn proefpersonen voor en ontdekte dat die onmiddellijk een oordeel hadden. Altijd zeiden ze dat ze het vies, weezinwekkend, smerig, smakeloos en beneden peil vonden. Die diepe afkeuring hielden ze staande, ook als Haidt benadrukte dat de hond al dood was toen hij werd opgepeuzeld, dat het zich allemaal afspeelde in het verborgene en dat niemand er last van had gehad. Maar nee, de proefpersonen hielden vast aan hun mening en kwamen pas na enig aandringen met argumenten. Bijvoorbeeld: het getuigt van gebrek aan respect als je je dode huisdier opeet. Of: je

weet niet wat freaks die zoiets doen allemaal nog meer uitspoken. Het bracht Haidt tot de conclusie dat onze morele oordelen intuïtief en niet rationeel zijn. We hebben meteen een mening over dingen die afwijkend zijn. Pas in tweede instantie gaan we zo'n oordeel optuigen met gelegenheidsargumenten.

DOMBO, KERMIT EN HET ARRESTATIETEAM

Klassieke filosofen zoals Aristoteles dachten nog dat morele oordelen op een rationele manier tot stand kwamen: we wikken en wegen en komen uiteindelijk tot een positief of negatief oordeel. Maar in het licht van het moderne onderzoek blijkt dat filosofische idee dus tamelijk naïef.

Onderzoekers deden experimenten waarin proefpersonen ultrakorte filmpjes bekeken van andere mensen – hoe ze liepen, praatten, wat voor kapsel ze hadden. De filmpjes duurden luttele seconden, maar de kijkers hadden onmiddellijk een mening klaar. Niks wikken en wegen. Snapshot-oordelen waren het. En ze cirkelden allemaal rondom één enkele vraag: is deze persoon oké?

Het lastige is dat we er met die snapshot-oordelen ook faliekant naast kunnen zitten. Bijvoorbeeld in het ge-

Opblazen? Het arrestatieteam greep hardhandig in. Dombo en Kermit werden onder schot genomen en moesten zich uitkleden. Ze werden in de boeien geslagen en afgevoerd. Een paar dagen brachten ze achter slot en grendel door. Hun avontuur illustreert hoe andermans morele intuïtie – ‘Hier zijn terroristen op de been’ – een vakantietripje kan laten ontsporen.

GOOD GUYS, BAD GUYS

Een deel van onze intuïtie ontwikkelt zich op basis van de ervaringen die we in de loop van het leven opdoen. Het morele deel ervan is er echter al vroeg, zelfs veel eerder dan taal. Wetenschappers van de universiteit van Yale lieten baby's naar een simpele videoclip kijken. Het filmpje ging over een rode cirkel met lieve oogjes die een berg wilde beklimmen. In de ene versie kreeg de rode cirkel een kontje van een gele triangel. In de andere versie werd de rode cirkel naar beneden geduwd door een blauw vierkant. Later mochten de baby's kiezen wat ze wilden hebben: een triangel of een vierkant. Ze grepen naar de helpende triangel. Nooit naar het vervelende vierkant.

Dit soort onderzoek laat zien waar morele intuïtie vandaan komt. We zijn sociale dieren. Om handig door het leven te kunnen navigeren, zijn we van jongs af aan geïnteresseerd in *good guys* en *bad guys*. De good guys zijn de helpende triangels, de bad guys de hinderlijke vierkanten en alle varianten daarop.

Die primitieve oordelen van baby's krijgen naarmate kinderen ouder worden steeds meer reliëf. Peuters zijn bijvoorbeeld in staat een vervelend vierkant toch lief te vinden. Stel: je hebt een cirkel die naar boven probeert te klimmen. Er komt een triangel aan die de cirkel naar beneden gooit. Als vervolgens het vierkant de triangel naar beneden gooit, wordt dat door peuters zeer gewaardeerd. Je kunt zeggen: ze hebben oog voor de context. Soms is hinderen een vorm van helpen, soms doen good guys stoute dingen.

Bij volwassenen is dat gevoel voor context nóg beter ontwikkeld: ze hebben meer oog voor andermans goede bedoelingen, zelfs al hebben die verwerpelijke gevolgen, en zijn daardoor milder in hun oordeel. Onze intuïtie is daarom vaak goed en nuttig en kan ons helpen in het leven. Maar, zoals gezegd, desondanks gaat het ook regelmatig mis. **Deze 5 onbewuste factoren kunnen onze morele oordelen vertroebelen.**

WE KIJKEN NIET VERDER DAN ONZE NEUS LANG IS

Wallace was een maffiabaas en had daarom nogal wat rivalen. Op een dag ging hij naar de kroeg. Een van zijn rivalen wist een dodelijk, traag werkend gif in zijn bierglas te mikken. Wallace verliet de kroeg, stapte in zijn auto en reed huiswaarts. Onderweg werd hij opzettelijk aangereden door een andere rivaal en was op slag dood.

Als mensen dit fictieve scenario krijgen voorgelegd met de vraag wie verantwoordelijk is voor de dood van Wallace,

val van die twee mannen uit Heerlen die in het najaar van 2015 een paar dagen vakantie wilden vieren aan de Zeeuwse kust.

Een van hen had net een ellendige scheiding achter de rug. Om hun uitstapje echt leuk te maken, huurden ze bij een carnavalswinkel twee ludieke pakken: Dombo en Kermit de Kikker. Daarna reden ze naar de kust. Maar het was al laat en daarom besloten de twee om de avond en nacht door te brengen in een schuur. Die stond in een weiland vlak langs de drukke A2. De mannen hesen zich in hun pakken en zetten hun barbecue-installatie naast de schuur op. Veel voorbijrijdende automobilisten vonden het ronduit verdacht. Al helemaal toen Dombo de stemming erin probeerde te brengen door een vuurpijl af te schieten. Dus belden allerlei mensen de politie, die er een arrestatieteam in bivakmutsen op afstuurde.

De combinatie van Dombo, Kermit en de bivakmutsen leverde nog meer telefoontjes op naar de alarmcentrale. Misschien is er een terroristische aanslag gaande, meenden sommige bel-lers. De politie begon ook in deze richting te denken toen Dombo met zijn zuidelijke tongval naar de bivakmutsen riep dat hij ‘zich vreselijk op-bliessen... over de scheiding’.

*In een paar tellen
vormen we een antwoord
op de vraag: is deze persoon*

OKÉ

hebben de meesten daarover een uitgesproken opvatting. Om te beginnen: Wallace is een schurk, dus zo'n ramp is zijn dood niet. Maar als ze dan toch een schuldige moeten aanwijzen, gaat de vinger naar de tweede rivaal. De eerste wordt consequent overgeslagen. Die eerste rivaal deed weliswaar iets wat niet mag, maar het had geen effect, zeggen mensen dan.

Er gebeurt dus iets vervelends en als we willen weten wie dat op zijn kerfstok heeft, voeren we een mentale simulatie uit. We draaien in ons hoofd de film van achter naar voor terug en de eerste die we tegenkomen, dát is de schuldige: we kijken dus niet verder dan onze neus lang is.

WE GELOVEN IN EEN RECHTVAARDIGE WERELD

Onze morele intuïtie stoelt op het geloof in een rechtvaardige wereld. Achter dat – onterechte – geloof gaat de visie schuil dat dit leven goede mensen belooft en rotzakken genadeloos afstraft. En ook: wie fortuin vergaart in zijn leven, is een toffe peer en wie ellende ten deel valt, heeft het er zelf naar gemaakt. Mensen krijgen wat ze verdienen en verdienen wat ze krijgen. Het geloof in een rechtvaardige wereld verklaart bijvoorbeeld waarom slachtoffers nogal eens denken dat ze de te-

genslagen in hun leven aan zichzelf te wijten hebben. Neem ouders die een kind door wieg dood verloren. Zij pijnigen zich vaak met de gedachte dat het allemaal anders gelopen zou zijn als ze vaker naar hun kind waren gaan kijken; ze voelen zich onterecht schuldig.

WE WORDEN MISLEID DOOR ONZE EMOTIES

Emoties vormen een wezenlijk bestanddeel van onze morele intuïtie. En omdat emoties zo dwingend kunnen zijn, kunnen ze ons ook behoorlijk misleiden in ons oordeel over anderen.

De Amerikaanse filosoof Jesse Prinz schrijft dat er verschillende vormen van 'regelovertreding' zijn, die allemaal een ander type emotie uitlokken. Wie bijvoorbeeld regels overtreedt die te maken hebben met de veiligheid van mensen, roept boosheid over zich af. Andere regels hebben meer te maken met etiquette: een tafelgast die opzettelijk eten in zijn servet spuugt, krijgt minachting over zich heen. Dan is er nog een groep regels die te maken heeft met de natuurlijke ordening der dingen. Respect voor dode mensen en dieren hoort daarbij. Wie zijn dode hond opeet – zoals Rakkers baasje aan het begin van dit verhaal – roept walging bij anderen op.

Dat gevoel schuiven mensen niet terzijde als ze horen dat deze man geld inzamelt voor Terre des Hommes – hoewel het hun oordeel misschien een tikje minder negatief maakt dan wanneer hij oude vrouwtjes blijkt te bestelen. Het punt met emoties is dat ze nooit 'fout' kunnen zijn, maar het bijbehorende oordeel helaas wel.

WE GAAN AF OP HOE SYMPATHIEK WE IEMAND VINDEN

Onze morele intuïtie is nogal eens vooringenomen, omdat ze enkel afgaat op het subjectieve oordeel over hoe sympathiek of onsympathiek we iemand vinden.

Of we iemand wel of niet sympathiek vinden, hangt af van ons sociale circuit en onze ervaringen. Voor velen is de politie een helpende instantie, maar er zijn ook groepen die zich door de politie hinderlijk gevolgd voelen. In een uitzending van *Opsporing Verzocht* kwam vorig jaar een politieagent in beeld om een zaak toe te lichten. De agent werd tijdens de uitzending onwel en de verbinding moest worden verbroken.

Het fragment werd duizenden keren bekeken op YouTube en daar lieten hele volksstammen ook venijnig commentaar achter. Zoals ene Justsaef, die het prima vond dat de politievrouw dit overkwam en daaraan als volgt uiting gaf: 'Wie had dat gedacht... van een aanhouding in iemands huis naar doodgaan op de buis!'

WE PRATEN ONS MORELE OORDEEL ACHTERAF GOED

Wat zou Justsaef zeggen als je hem zou vragen waar zijn oordeel vandaan komt? Ongetwijfeld zou hij met redenen

komen aanzetten. Maar dat is achteraf. Die redenen zijn niet de oorzaak van zijn morele intuïtie.

Dat argumenten en morele intuïtie niet in de pas lopen, blijkt als mensen worden bevraagd over hun principes. Als je vraagt of iedereen voor de wet gelijk is, zal een overweldigende meerderheid volmondig ja roepen. En als je aan mensen vraagt of een rechter straffen zou moeten uitdelen met het Rad van Fortuin – en u krijgt vijf, nee wacht, zeven, nee, negen maanden! – zal de meerderheid dat vol overtuiging afwijzen.

Maar nu de volgende situatie: meneer Rood en meneer Groen staan op het dak van een flat en zijn wat aan het flauwekullen met bakstenen. Rood verft zijn baksteen rood en Groen verft zijn baksteen groen. Ze besluiten om de bakstenen over de rand van het dak te gooien. Beneden loopt een stille weg. De steen van Rood valt gewoon naar beneden en slaat te pletter op het asfalt. Die van Groen gaat dwars door de voorruit van een auto die toevallig langskomt. De bestuurder is een jonge vrouw die ter plekke overlijdt.

Als je mensen vraagt om zo uit de losse pols straffen te geven aan Rood en Groen, dan komt Rood er betrekkelijk goed van af en Groen wacht een forse straf. Hier wijst het morele kompas in een andere richting dan het principe dat schuld niet van toevalligheden afhankelijk moet zijn. ‘Ja, maar,’ zullen mensen zeggen, en ze verzinnen een rechtvaardiging achteraf, bijvoorbeeld: ‘Groen had toch van tevoren kunnen weten dat er iemand langs kon komen?’

...EN DAN GAAT HET MIS

De conclusie van dit alles is dat we anderen altijd en overal en binnen de kortste keren de maat nemen. En dus zitten we er geregeld naast met onze oordelen.

Als jij iets verkeerd hebt gedaan en mijn morele intuïtie zegt me dat je over de schreef bent gegaan, is dat prima. Wanneer je niets op je kerfstok hebt en mijn intuïtie zegt me dat je te vertrouwen bent, is dat ook goed. Maar het gaat mis als je niets kwaads hebt gedaan, maar mijn intuïtie toch probeert je iets aan te wrijven. Het gaat ook mis als je wel iets ernstigs hebt uitgespookt, maar mijn intuïtie dat volkomen over het hoofd ziet.

Bij de eerste fout is er sprake van een valse beschuldiging en bij de tweede van onverdiend vertrouwen.

Daarom is het goed om kritisch te blijven op onze oordelen over de mensen in onze directe en minder directe omgeving. Om te investeren in discussie, argumentatie, meningsvorming en kennisvergaring. Want voordat we het weten, maakt onze intuïtie meer kapot dan ons lief is. //

Harald Merckelbach is hoogleraar psychologie, auteur en columnist. Deze maand verschijnt zijn boek *Intuïtie maakt meer kapot dan je lief is*, Prometheus, €19,99

We nemen anderen de maat, maar zitten er geregeld naast met onze oordelen